

واکاوی علل داخلی سقوط دولت سوریه در پرتو آیات قرآن و روایات اسلامی

مریم محمدی

چکیده

سقوط دولت سوریه در سال ۲۰۲۴، به دنبال بحران‌های داخلی و خارجی آغاز شد. این تحقیق بر علل داخلی سقوط سوریه تمرکز دارد و با استفاده از آیات قرآن و روایات اهل بیت (ع)، به تحلیل عواملی نظیر فساد، بحران‌های اجتماعی و اقتصادی، نارضایتی‌های عمومی، اختلافات قومی و جنگ رسانه‌ای در سوریه پرداخته است. هدف این مقاله بررسی ارتباط میان این عوامل داخلی و چگونگی تأثیر آنها در تشدید بحران و فروپاشی دولت سوریه است. این تحقیق که به روش شناسی توصیفی-تحلیلی نگاشته شده، با استفاده از منابع دینی و تاریخی به تحلیل عوامل داخلی سقوط دولت سوریه می‌پردازد. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که ناتوانی در حل مشکلات اقتصادی و اجتماعی، فساد، پشتیبانی نکردن از رهبری واحد و تفکرات قومیتی و مذهبی افراطی باعث ایجاد شکاف‌های گسترده در جامعه سوریه شد. علاوه بر این، آموزه‌های دینی و روایات اهل بیت (ع) بر لزوم عبرت‌گیری از تاریخ و برخورد با ظلم و فساد تأکید دارند که در شرایط سوریه نادیده گرفته شد. نتیجه این تحقیق بر لزوم توجه به عدالت اجتماعی، مبارزه با فساد، حفظ همبستگی و انتخاب رهبری واحد برای پیشگیری از سقوط دولت‌ها تأکید دارد. این یافته‌ها می‌تواند به سیاست‌گذاران در کشورهای مشابه کمک کند تا از وقوع بحران‌های مشابه جلوگیری کنند.

واژگان کلیدی

اختلاف و تفرقه، جنگ داخلی، سقوط سوریه، علل سقوط، عبرت‌های تاریخی، مسئولیت اجتماعی

۱_ مقدمه

سقوط یک نظام از دیدگاه علمی و تخصصی به معنای فروپاشی نهادهای حکومتی و از بین رفتن مشروعیت دولت نزد مردم و جامعه بین‌المللی است. این تعریف معمولاً شامل مجموعه‌ای از عوامل سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است که به زوال تدریجی یا ناگهانی حکومت منجر می‌شود. به‌طور کلی، سقوط یک نظام نتیجه از دست دادن قدرت قانونی، مشروعیت داخلی و توانایی در مدیریت کشور است.

از دیدگاه عامه مردم، سقوط یک نظام به معنای از بین رفتن قدرت حکومت، نابودی ساختارهای دولتی و ناتوانی در اداره کشور است. درک عمومی این پدیده معمولاً با آشوب، شورش یا فروپاشی اجتماعی همراه است که موجب عدم ثبات در کشور می‌شود.

سوریه کشوری در غرب آسیاست که از شمال با ترکیه، از شرق با عراق، از جنوب با اردن و از غرب با لبنان و دریای مدیترانه هم‌مرز است. این کشور با تاریخ چندین هزارساله، یکی از مراکز تمدنی و فرهنگی مهم جهان اسلام و خاورمیانه بوده است. دمشق، پایتخت سوریه، به‌عنوان یکی از قدیمی‌ترین شهرهای مسکونی جهان شناخته می‌شود و نقش مهمی در تاریخ اسلام ایفا کرده است. با این حال، در دهه اخیر، سوریه با بحران‌های شدید سیاسی، اجتماعی و نظامی مواجه شد که به فروپاشی ساختار دولت منجر گردید.

در خصوص عوامل داخلی و اولیه شکل‌گیری بحران می‌توان به عواملی دیگر نظیر مشکلات اقتصادی، شکاف‌های طبیفه‌ای و قومیتی، رشد اسلام‌گرایی افراطی و مداخله خارجی اشاره کرد (صادقی و لطفی، ۱۳۹۴: ۱۲۹).

قرآن کریم در آیات خود به سقوط ملت‌ها و تمدن‌های گذشته اشاره کرده و انسان‌ها را به تأمل و عبرت‌آموزی دعوت می‌کند. خداوند در آیه ۱۳۷ سوره آل عمران می‌فرماید: "قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكْذِبِينَ" پیش از شما مللی بودند و رفتند، پس در اطراف زمین گردش کنید تا ببینید چگونه تکذیب‌کنندگان (وعده‌های خدا) هلاک شدند.

همچنین، در روایات اسلامی توصیه به عبرت‌آموزی شده است: *"لَا عِتَابَ لِمَنْ دُرِيَ نَصِيحٌ مِّنْ تَفَكَّرٍ عِتْبَرٌ وَ مِّنْ عِتْبَرٍ عِتْرَلٌ وَ مِّنْ عِتْرَلٍ سَلِمَ مِّنَ الْعَجَبِ"* این آموزه‌ها نشان می‌دهند که توجه به علل سقوط ملت‌ها می‌تواند از تکرار اشتباهات گذشته جلوگیری کند (محدث نوری، مستدرک الوسائل، ۱۱، ص ۱۸۶).

امروز، در جهانی که با بحران‌های مختلف سیاسی و اجتماعی روبه‌روست، واکاوی دقیق عوامل سقوط حکومت‌ها می‌تواند به هدایت جوامع به سوی عدالت، همبستگی و ثبات کمک کند. بررسی علل سقوط دولت سوریه از اهمیت فراوانی برخوردار است، زیرا می‌تواند به عنوان تجربه ای برای ایران عمل کند. تحلیل عوامل سیاسی، اجتماعی و اقتصادی که به فروپاشی دولت سوریه منجر شد، این امکان را فراهم می‌آورد که ایران از تکرار موقعیت مشابه پیشگیری کند. شناسایی این عوامل می‌تواند به کاهش شکاف‌های داخلی و مقابله مؤثرتر با تهدیدات خارجی کمک کرده و در نهایت، به حفظ ثبات داخلی و تقویت جبهه مقاومت در برابر فشارهای بین‌المللی منجر شود.

در این مقاله که به روش توصیفی-تحلیلی نگاشته شده، سعی می‌شود با تحلیل دقیق و مستند از شرایط سیاسی، اجتماعی و اقتصادی سوریه، علل داخلی سقوط دولت این کشور بررسی شود. هدف این مقاله ارائه یک تحلیل جامع از عواملی است که به فروپاشی دولت سوریه منجر گردید و در نهایت، با توجه به شرایط مشابه در منطقه، درک بهتری از چالش‌ها و تهدیدات احتمالی برای دیگر کشورهای منطقه، به‌ویژه ایران، ارائه خواهد شد.

۲_پیشینه

جنگ داخلی سوریه در سال ۲۰۱۱ و همزمان با اعتراضات مردمی که در چارچوب بهار عربی آغاز شد، آغاز گردید. در سال ۲۰۱۱، در شهر درعا، چندین کودک مدرسه‌ای شعارهایی علیه حکومت بشار اسد روی دیوار مدرسه نوشتند. این شعارها که خواستار تغییرات سیاسی بودند، توجه مقامات را جلب کرد. وقتی کودکان توسط مقامات بازداشت شدند، خانواده‌ها و مردم محلی به خیابان‌ها آمدند و اعتراضاتی برپا کردند. این اعتراضات به سرعت به دیگر شهرها گسترش یافت و به یک حرکت عمومی ضدحکومتی تبدیل شد.

در ادامه، بحران سوریه پیچیده‌تر شد و گروه‌های مختلف داخلی و خارجی به آن وارد شدند. کشورهای غربی و برخی کشورهای عربی از مخالفان حمایت کردند، در حالی که ایران، حزب‌الله لبنان و روسیه از دولت سوریه پشتیبانی کردند.

در ۸ دسامبر ۲۰۲۴، نظام بشار اسد در پی حمله‌ای گسترده از سوی نیروهای مخالف به رهبری «هیئت تحریر الشام» و حمایت گروه‌های مسلح دیگر، سقوط کرد. این حمله منجر به سقوط دمشق و فرار بشار اسد به روسیه شد. در این زمینه پژوهش‌هایی صورت گرفته است که در ادامه به آن‌ها اشاره می‌شود:

کتاب «جنگ کثیف علیه سوریه» نوشته تیم اندرسون که در سال ۱۳۹۵ منتشر شده است، پژوهشی مرتبط در این زمینه است. این کتاب به بررسی توطئه‌ها و خیانت‌های انجام‌شده علیه سوریه پرداخته و اسناد جعلی و واقعیات پشت پرده بحران سوریه را روشن می‌کند. این کتاب در ۱۳ فصل، موضوعاتی چون نقش واشنگتن، تحریم‌ها، تروریسم، جنگ‌افزار شیمیایی و تبلیغات رسانه‌ای را تحلیل کرده و مخاطب اصلی آن کسانی هستند که در برابر افسانه‌پردازی‌های غربی ایستاده‌اند.

کتاب «جنگ جهانی بر ضد سوریه» اثر نجاح عطار که در سال ۱۳۹۹ به چاپ رسیده است، پژوهشی مرتبط در این زمینه است. این کتاب به بررسی تلاش‌های جهانی برای سرنگونی نظام سوریه و نقش روابط این کشور با ایران و گروه‌های مقاومت، به‌ویژه حزب‌الله لبنان، در این دسیسه‌ها می‌پردازد. نویسنده تحلیل می‌کند که علیرغم فشارهای فزاینده و مشارکت ۱۳۳ کشور در این توطئه، سوریه با حمایت متحدان خود توانست مقاومت کند. این اثر یک منبع معتبر برای درک پیچیدگی‌های بحران سوریه و نقش قدرت‌های منطقه‌ای است.

کتاب «جنگ سوریه به روایت اسناد سری» نگاشته سامی کلیب که در سال ۱۴۰۲ منتشر شده، اسناد مهم و گفت‌وگوهای راه‌گشایی پیش روی مخاطب می‌گذارد تا او را قدم‌به‌قدم به درک بهتری از جنگ سوریه و پیش‌نیازها و پس‌نیازهایش نزدیک کند. در این کتاب، گزارش‌های محرمانه‌ای وجود دارد که نویسندگان، مورخان، اهالی رسانه و سیاستمداران را در مقابل حقایق دیگری، غیر از آنچه که از زمان آغاز جنگ در سوریه و ضد آن شنیده‌ایم، قرار می‌دهد.

مقاله «تبیین جنگ داخلی سوریه بر مبنای عوامل داخلی و منطقه‌ای» که در سال ۱۳۹۷ توسط دکتر امین نواختی مقدم و نیکنام ببری منتشر شده است، پژوهشی در این زمینه است. این مقاله به تحلیل عوامل داخلی و خارجی مؤثر در بحران سوریه می‌پردازد. نویسندگان به بررسی تقابل دو محور اصلی روسیه، ایران و عراق از یک سو و محور عربی-غربی از سوی دیگر پرداخته و نقش این رقابت‌ها در تشدید بحران سوریه را تحلیل می‌کنند. مقاله همچنین به بررسی زمینه‌های اجتماعی و اقتصادی داخلی سوریه و تأثیر آن‌ها بر جنگ نیابتی قدرت‌ها در این کشور می‌پردازد.

مقاله «علت‌ها و پیامدهای شکست دولت در سوریه ۲۰۱۰-۲۰۱۹» اثر الهه کولایی، یحیی زرین‌نرگس و زیبا اکبری که در سال ۱۳۹۹ منتشر شده، پژوهشی مرتبط در این زمینه است. این مقاله به تحلیل عواملی می‌پردازد که باعث شکست دولت سوریه در این دوران شد. نویسندگان با استفاده از روش‌های کیفی و کمی، بحران‌های سیاسی، امنیتی، اقتصادی و اجتماعی را که به افول قدرت دولت و آغاز جنگ داخلی منجر شد، بررسی کرده‌اند. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که توازن ناپایدار اقتصادی، فشارهای جمعیتی و محیط زیستی، فساد و بحران خدمات عمومی از جمله عوامل اصلی این شکست بودند.

مقاله «تحلیل تشدید تنش‌های نظامی مقاومت با آمریکا در عراق و سوریه» اثر مهدی شاپوری که در سال ۱۴۰۰ به چاپ رسیده است، پژوهشی مرتبط در این زمینه است. این مقاله به بررسی عوامل و دلایل افزایش تنش‌ها میان نیروهای مقاومت و ایالات متحده در دو کشور عراق و سوریه می‌پردازد. این مقاله بر تأثیرات مداخلات نظامی آمریکا و واکنش‌های گروه‌های مقاومت در برابر سیاست‌های واشنگتن تمرکز کرده و روند تحولات میدانی و سیاسی در این منطقه را تحلیل می‌کند.

پایان‌نامه «راهبرد ایالات متحده در سوریه و گروه‌های مخالف مسلح سوری» اثر جمال دادخواه که در سال ۱۳۹۵ نگاشته شده، پژوهشی مرتبط در این زمینه است. این پایان‌نامه به بررسی سیاست‌ها و استراتژی‌های واشنگتن در بحران سوریه می‌پردازد. این پژوهش با تمرکز بر حمایت آمریکا از گروه‌های مخالف مسلح، اهداف ژئوپلیتیکی و تأثیرات آن بر تحولات داخلی و منطقه‌ای سوریه را تحلیل می‌کند.

و ایجاد سیستم‌های نظارتی دقیق می‌تواند جلوی بروز فساد را گرفته و اعتماد عمومی را تقویت کند. به‌ویژه در زمینه مالی، استفاده از سیستم‌های دیجیتال مانند بلاک‌چین می‌تواند به نظارت مؤثرتر و کاهش مشکلات مربوط به فساد کمک نماید.

پیشنهاد دیگر، تقویت آمادگی نظامی در برابر تهدیدات غیرمعارف است. به‌منظور مقابله با تهدیدات نوین، ایران می‌تواند بر تقویت آموزش‌های نظامی و توسعه تجهیزات مدرن تأکید کند. آموزش در زمینه جنگ‌های نامتقارن و سایبری به نیروهای نظامی می‌تواند از نقاط قوت کشور در برابر تهدیدات جدید باشد و سطح آمادگی نیروهای دفاعی را ارتقا دهد.

در نهایت، مدیریت تنوع قومی و مذهبی باید با تکیه بر حکمرانی مشارکتی و شفاف پیگیری شود. ایران می‌تواند با فراهم‌سازی بسترهای مناسب برای مشارکت همه اقوام و اقلیت‌ها در فرآیندهای تصمیم‌گیری، از بروز اختلافات اجتماعی جلوگیری کرده و از انسجام ملی حمایت کند. این رویکرد می‌تواند در بلندمدت به کاهش تنش‌های داخلی و تقویت همبستگی در میان اقوام و گروه‌های مختلف اجتماعی منجر شود.

این پیشنهادات، در صورت اجرای مؤثر، می‌توانند به تقویت ثبات و تاب‌آوری ملی ایران کمک کنند و کشور را در برابر چالش‌های داخلی و خارجی مقاوم‌تر سازند.

منابع :

۱. اندرسون، تیم. جنگ کثیف علیه سوریه: واشنگتن، تغییر رژیم، و مقاومت. ترجمه خشایار بیانی‌فر، تهران: انتشارات مضمون، ۱۳۹۵.

۲. بحارالأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار عليهم السلام. تألیف علامه محمدباقر مجلسی، جلد ۸۳، صفحه ۱۰۷، بیروت: دار إحياء التراث العربی، ۱۴۰۳ هـ.

۳. جامع الأخبار. تألیف محمد بن محمد شعیری سبزواری، جلد ۱، صفحه ۱۱۹.

۴. حر عاملی، محمد بن حسن. تفصیل وسائل الشیعه إلى تحصیل مسائل الشریعه. جلد ۱۲، صفحه ۲۱۶، قم: مؤسسه آل البيت لإحياء التراث.

۵. خمیس، علی احمد. مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها در کمک به گروه‌های شورشی در سوریه. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۳۹۳.

۶. رفیع‌پور، فرامرز. توسعه و تضاد. تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۷۷.

۷. سردانیا، خلیل‌الله؛ کیانی، فائزه. "تحلیل بحران سیاسی سوریه از منظر شکاف‌های اجتماعی (با تأکید بر سلفی‌ها)". نشریه جامعه‌شناسی سیاسی جهان/اسلام، سال چهارم، شماره ۱، ۱۳۹۵، صفحه ۱۲۳.

۸. شاپوری، مهدی. "تحلیل تشدید تنش‌های نظامی مقاومت با آمریکا در عراق و سوریه." فصلنامه مطالعات بین‌المللی، دوره ۲۶، شماره ۳، ۱۴۰۰.

۹. صادقی، سید شمس‌الدین؛ لطفی، کامران. "تحلیل مواضع جمهوری اسلامی ایران در قبال بحران سوریه." جستارهای سیاسی معاصر، سال ششم، شماره ۱ (پیاپی ۱۵)، بهار ۱۳۹۴.

۱۰. عطار، نجاج؛ صفری، میثم. جنگ جهانی بر ضد سوریه: شکست توطئه علیه محور مقاومت. ترجمه صفاءالدین تبرائیان و محمدابراهیم ریاضی، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۹۹.

۱۱. کلینی، محمد بن یعقوب. الکافی. تصحیح علی‌اکبر غفاری، تهران: دار الکتب الاسلامیه، ۱۴۰۷ ق.

۱۲. کولایی، الهه؛ زرین‌نرگس، یحیی؛ اکبری، زیبا. "علت‌ها و پیامدهای شکست دولت در سوریه ۲۰۱۰-۲۰۱۹." فصلنامه مطالعات بین‌المللی، دوره ۲۵، شماره ۲، ۱۳۹۹.

۱۳. کیانی، فائزه. تحلیل بحران سیاسی سوریه از منظر شکاف‌های اجتماعی (با تأکید بر سلفی‌ها). پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۳۹۴.
۱۴. مجلسی، محمدباقر. بحار/الأنوار. جلد ۷۵، صفحه ۳۵۰، حدیث ۷، بیروت: دار إحياء التراث العربی، ۱۴۰۳ هـ.
۱۵. میرزا حسین نوری، محمد بن حسن. مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل. جلد ۱۱، قم: مؤسسه آل البيت لإحياء التراث، ۱۴۱۰ ق.
۱۶. مستقیمی، بهرام. "در باب تعریف بحران در نظام بین‌المللی." مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، شماره ۳۳، ۱۳۸۵.
۱۷. نواختی مقدم، امین؛ ببری، نیکنام. "تبیین جنگ داخلی سوریه بر مبنای عوامل داخلی و منطقه‌ای." فصلنامه مطالعات بین‌المللی، دوره ۲۳، شماره ۴، ۱۳۹۷.
۱۸. هادی، حسین. "واکاوی بحران سوریه: دلایل و پیامدها." فصلنامه علوم سیاسی، ۱۳۹۸.

منابع انگلیسی

1. Antoun, T. R., & Quataert, D. (1991). *Syria: Society, Culture, and Polity*, New York: State University of New York.
2. Aktan, Coşkun Can. "Siyasal Patoloji ve Siyasal Yozlaşma", *Yeni Türkiye*, MartNisan 1997.
3. Brecher, Michael (1977). "Toward a theory of International Crisis Behaviour", *International Studies Quarterly*, Volume 21, Issue 1.
4. Brady, D. (2019). *Theories of the Causes of Poverty*, Annual Review of Sociology, 45(1), 155–175. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-073018-022550>

منابع الکترونیکی

1. Abu Fadel, Z. (2011). Sectarianism dominates the movement against Syria's government. *The Arab American News* (Dearborn). Retrieved from http://www.arabamericannews.com/news/news/id_4398 [Accessed: 19,08,2014].
 2. Al-Ayed, A. (2015). Jihadists and the Syrian Tribes: Transient Hegemony and Chronic Dilemmas. *Arab Reform Initiative*. Retrieved from <http://www.arab-reform.net/> [Accessed:16,10,2015].
 3. Asriran. (2024). Nakhsh-e Faravani-ye Fasad va Badahie 30 Milyard Dolar-yi Suriye be Iran dar Feshar-haye Ejtema'i. <https://www.asriran.com/fa/news/1024785>.
 4. Asriran. (2024). ها کم آورد؟ باورش سخت است اما افسر چرا ارتش سوریه در برابر تروریست. <https://www.asriran.com/fa/news/1019317>. گیردسوری ماهانه فقط ۲۰ دلار حقوق می
 5. Aftabnews. (2024). Vakayavi Eqtesad-e Suriye: Chegoone Fasad be Saghout Bashar Asad Komak Kard. Retrieved from <https://aftabnews.ir/fa/news/955243>.
 6. Chatty, D. (2013). Syria's Bedouin Enter the Fray. *Foreign Affairs*. Retrieved from <http://www.foreignaffairs.com/articles>. [Accessed:16,7,2014].
 7. dpicampaigns. (2021). Goal 1: End poverty in all its forms everywhere. *United Nations Sustainable Development*. Retrieved October 9, 2021, from <https://www.un.org/sustainabledevelopment/poverty>.
- **Khatib, L.** (2015). The Islamic State's Strategy: Lasting and Expanding.

Carnegie Middle East Center. Retrieved from <http://carnegie-mec.org>. [Accessed:5,08,2015].

- **Lund, A.** (2013). Syria's Bedouin Tribes: An Interview with Dawn Chatty. *Carnegie Middle East Center*. <http://carnegieendowment.org/syriaincrisis>. [Accessed:17,02,2014].

- **Mehrnews.** (2024). ها نداشت؟ ای برای مقابله با تروریست چرا ارتش سوریه انگیزه. <https://www.mehrnews.com/news/6318635>.

- **Porat, L.** (2010). The Syrian Muslim Brotherhood and the Asad Regime. *Crown Center for Middle East Studies*. <http://www.brandeis.edu/crown/publications>. [Accessed:2,11,2014].

- **Sarkar, Alisha Rahaman** (19 December 2024). "Syria's de facto new leader says it is not a threat to the West". *The Independent*. Archived from the original on 20 December 2024.

- **Zelin, A. Y.** (2012). Rally 'Round the Jihadist. Retrieved from <http://foreignpolicy.com>. [Accessed:7,03,2015].